

КАРЛ МАРКС

КЪМ КРИТИКАТА НА ПОЛИТИЧЕСКАТА ИКОНОМИЯ

ЧЕТ ВЪРТО ИЗДАНИЕ

ЗКІ

ПАРТИЗДАТ / СОФИЯ 1983

Zur Kritik

der

Politischen Oekonomie

von

Karl Marx.

Erstes Heft.

Berlin.

Verlag von Franz Duncker,
(W. Beyer's Verlagsbuchhandlung)

1859.

Заглавната страница на първото издание
на «Към критиката на политическата икономия»

Карл Марксъ.

КРИТИКА

НА

ПОЛИТИЧЕСКАТА ЕКОНОМИЯ

(Zur Kritik der politischen Oekonomie)

Прѣв. Д. Благоевъ.

ПЛОВДИВЪ

Издание на Ив. Г. Игнатовъ
1904.

Заглавната страница на първото издание
на «Към критиката на политическата икономия»
в превод на Димитър Благоев от 1904 г.

КЪМ ЧЕТВЪРТТО ИЗДАНИЕ

За пръв път откъс от произведението на Карл Маркс «Към критиката на политическата икономия» се появява в превод на български през 1892 година. Социалистът-народник Димитър Бойкинов превежда «от руското задгранично издание» фрагменти от «Към критиката на Хегеловата философия на правото», «Капиталът», «Нищета на философията» и «Към критиката на политическата икономия», снабдява ги с кратък предговор и ги издава в отделна брошура под заглавие «Въведение към критиката на философията на правото от Хегеля. . .».

В началото на XX век, във връзка с непримиримата борба на българските революционни марксисти против опортюнизма в редовете на Българската работническа социалдемократическа партия бележитото произведение на Маркс придобива особена актуалност. Въоръжени с руския превод от 1896 г. и френския превод от 1899 г. на «Към критиката на политическата икономия», изтъкнатите дейци на партията начело с Димитър Благоев успешно воюват срещу общоделците. На страниците на социалистическия печат често се появяват откъси и извадки от книгата и от предговора на автора към нея.

В навечерието на историческия X конгрес на БРСДП, свикан в Русе през юли 1903 г., Димитър Благоев отправя писмо до Георги Бакалов във Варна (датирано 8 май 1903 г.), в което предлага на адресата да издаде отдавна подготвения от него превод на «*Zur Kritik der politischen Ökonomie*». Между другото той пише: «. . . отдавна е готов преводът на Марксовото съчинение «Критика на политическата икономия». Бяха обещали да го печатат габровци, но като «широки» ми се разсърдили, види се, и отказали да го печатат».

тат. . .». Не са известни мотивите, с които Бакалов отклонява предложението на Благоев. Но през 1904 г. пловдивският издател Иван Г. Игнатов се съгласява да издаде Благоевия превод на книгата. През май с. г. Димитър Благоев написва предговор към нея, в който подчертава, че Марксовият труд е естествен увод към том I на «Капиталът». Същевременно той посочва източниците, с които е работил: «Книгата е преведена от руския превод, но българският превод е най-грижливо сравнен с французкия превод на Léon Remy. Последният е направен от новото немско издание на Карла Кауцки в 1897 година.»

На 1 юли 1904 г. «Работнически вестник» съобщава на читателите си, че е излязла на български книгата на Карл Маркс «Критика на политическата икономия» в превод на Д. Благоев.

Това забележително събитие в идейния живот на БРСДП (т. с.) се посреща с неприязън от общоделците. В кн. 4 от 1904 г. на сп. «Общо дело» се появява рецензия от Янко Сакъзов, в която книгата «Към критиката на политическата икономия» се характеризира като труд, който има само «историческо значение» и «не представлява съвременен интерес». Незабавно в кн. 7 от 1904 г. на сп. «Ново време» Димитър Благоев излиза с блестяща защита на гениалното Марксово произведение.

В продължение на четири десетилетия Благоевият превод служи като незаменимо идейно оръжие в борбата на партията срещу всякакви прояви на опортюнизъм и ревизионизъм, за чистота на революционния марксизъм.

Още в първите години след победата на социалистическата революция у нас книгата «Към критиката на политическата икономия» претърпя две издания (през 1947 и 1949 г. в превод от немски на Кирил Тотев). През 1964 г. произведението бе отпечатано в том 13 от Съчиненията на К. Маркс и Фр. Енгелс. Откъси от него бяха публикувани в различни периодични издания, както и в някои тематични сборници с произведения на основоположниците на научния комунизъм. През 1972 г. Партиздат поднесе на читателите си трето отделно издание на «Към критиката на политическата икономия».

Настоящото отделно издание е четвърто поред. То има юбилеен характер и е посветено на 100-годишнината от смъртта на Карл Маркс.

ОТ ИЗДАТЕЛСТВОТО

ПРЕДГОВОР КЪМ БЪЛГАРСКОТО ИЗДАНИЕ

Първото издание на «Към критиката на политическата икономия» излиза в Берлин през 1859 г. Сам Маркс гледа на тази публикация като на първа част от своя основен труд — «Капиталът». Наистина в I т. на «Капиталът», който излиза от печат осем години по-късно, съдържанието на «Към критиката. . .» е резюмирано. При това «множество пунктове, които там (т. е. в «Към критиката. . .») бяха едва набелязани, получиха тук (т. е. в «Капиталът») по-нататъшно развитие. . . и, обратно, някои положения, обработени там подробно, тук са набелязани само накратко» (Маркс, Предговор към първото издание на I т. на «Капиталът»). Именно в това обстоятелство, че в «Към критиката. . .» се съдържа подробно изложение на редица пунктове, които в «Капиталът» са само резюмирани, се състои самостоятелното значение на този труд.

Това се отнася преди всичко за фундамента на цялото по-нататъшно творчество на Маркс в икономическата наука — теорията за стойността.

През изминалия близо век и четвърт оттогава едва ли може да се намери публикация, отнасяща се до основните проблеми на икономическата наука, в която Марксовата теория за стойността да не е била предмет или на ожесточена атака, или на енергична защита. Самото това обстоятелство е вече достатъчно, за да стане ясно голямото значение на този труд, мястото, което той заема както в историята на икономическата мисъл, така и в системата на съвременната икономическа наука.

Постановката, която предшествениците на Маркс и в частност представителите на английската класическа политическа икономия даваха на проблема за стойността, се обуславяше от един съвсем емпиричен въпрос: от какво се определят количествените отношения (а следователно и цените), в които стоките — при едни вече развити капиталистически отношения — се разменят. «Изследванията на Рикардо — пише Маркс в настоящата книга — се ограничават изключително с величината на стойността (к. К. М.), и по отношение на нея той поне се догажда, че осъществяването на закона зависи от определени исторически предпоставки» (с. 64) — става дума именно за развитите вече капиталистически отношения. Такъв е подходът към въпроса и при Бенжамин Франклин, който предшествува Рикардо: «Работното време се представя у Франклин веднага икономически едностранчиво като мярка на стойностите. Превръщането на действителните продукти в разменни стойности се разбира от само себе си и затова въпросът е само да се намери мярка за величината на тяхната стойност» (с. 60).

Поставяйки като непосредствен проблем количественото определение на разменните отношения при капитализма, представителите на английската класическа политическа икономия се виждаха изправени пред една икономическа система, която се характеризира, в най-общата си форма като стоково производство — и разменните отношения при тази най-обща форма те се опитаха да пренесат направо и механически върху нейното по-нататъшно развитие, каквото представлява зрялата капиталистическа икономика. По този начин те не само че не можаха да решат, но просто прескочиха основния проблем — да се изведат теоретически икономическите отношения (и в това число, разбира се, и чисто количествените разменни отношения на стоките при капитализма) от общите закони на стоковото производство и по този начин да се разкрие обективната необходимост на историческия процес, при който стоковото производство се развива в капиталистическо стоково производство.

Най-релефно и остро изпъква сложността на проблема за отношенията между стоковото производство и капиталистическото производство в това противоречиво положение, в което се оказа Адам Смит. («Наистина Адам

определя стойността на стоката със съдържащото се в нея работно време, но след това пренася действителността на това определение на стойността в доадамовите времена. С други думи, онова, което му се вижда правилно от гледна точка на простата стока*, става за него неясно, щом на нейното място се появяват по-висшите и по-сложни форми: капитал, наеман труд, поземлена рента и т. н. Той изразява това така, че стойността на стоките се е измервала със съдържащото се в тях работно време в *paradise lost* (загубения рай) на бюргерството, когато хората още не си противостоели като капиталисти, наемни работници, поземлени собственици, арендатори, лихвари и т. н., а само като прости производители и обменители на стоки» (с. 63).

Приведеното място от «Към критиката...» представлява пример за дълбок и в същото време крайно синтетичен анализ на цяла една школа в икономическата наука. Превъзходната ирония, която се получава с назоваването на Смит по личното му име — Адам, и с отпращането към доадамовия рай, който митологическият Адам е загубил, изразява именно това обстоятелство, че противоречията на развитите капиталистически отношения, пред които тясната постановка на проблема за стойността изправя Адам Смит, го карат да търси спасение в изкуствени условия (липса на капитал и на поземлена частна собственост), които са надраснати от капитализма.

Тази остра критика, на която Маркс подлага Смит заради опита му да обясни капиталистическите отношения с «условия», които са характерни за «изгубения рай» на простостоковото производство, става в наши дни съвсем актуална поради един куриозен опит на такъв широко известен съвременен представител на американската икономическа мисъл като Самюелсън — опит да се атакува Маркс не иначе, а на основата на същото това препращане към изгубения рай. В неговия курс «Икономика» (седем издания!) въпросът за рая е изнесен даже в заглавието¹, с което започва критиката срещу Марксовата теория за стойността: «Трудовата теория за стой-

¹ Samuelson, Paul A. Economics, seventh edition, Mc Graw-Hill, p. 27—28.

* Маркс има предвид простото стоково производство. Ред.

ността в Едем преди намаляващия се добив». Отбелязва се, че «прословутата «трудова теория за стойността» беше приспособена от Маркс, след като беше заета от такива класически писатели като Адам Смит и Дейвид Рикардо» — и от това се прави изненадващият извод, че «няма по-добро въведение в нея, от това да се цитира «Богатството на народите» на Адам Смит». И което е най-интересното, Самюелсън цитира от Смит именно това място, където той, Смит, ни препраща, по изречение на Маркс, към изгубения рай. Ето приведения от Самюелсън цитат от Смит: «В онова ранно и първобитно (guide) състояние на обществото, което предшества както натрупването на записи (така Смит нарича капитала — Е. М.) и присвояването на земята, пропорцията между количествата труд, необходими за набавянето на различни предмети е било, изглежда, единственото обстоятелство, което е можело да бъде някакво правило за тяхната размяна» (Адам Смит, «Богатството на народите», кн. I, гл. VI).

Веднага след приведения пасаж от Смит Самюелсън пише: «Забележете, че законът за намаляващия се добив няма шанс да действува в Едем. Защо? Защото ако удвоите приложения в едно производство труд... вие винаги ще имате неограничена свободна площ, за да я прибавите наред с изменящото се количество труд.»

С приведения пасаж от Смит Самюелсън преследва няколко цели. Преди всичко атаката срещу Смит се обявява за равнозначна на една атака срещу Маркс; за обект на критика се взема най-слабият аргумент на Смит — препращането към първобитните условия на простостокното производство, където се търси пряко и непосредствено количествено обяснение на разменните отношения при капитализма, именно този аргумент, за който не друг, а Маркс, и то повече от сто години преди Самюелсън, го иронизира; трето, цитираното място от Смит е много удобно, за да се противопостави на трудовата теория на стойността идеята за «намаляващия се добив» (diminishing return).

И така, щом като капитализмът се отличава от рая на Смит по това, че съществува частна собственост върху производствените фондове и върху земята, то според Самюелсън, за да обясним ценообразуването, няма защо да се интересуваме от това, какво представлява стоката

изобицо: достатъчно е да противопоставим на неограничените ресурси в Смитовия рай ограниченията, които частната собственост върху производствените фондове и върху земята поставят след изгонването от рая — и въпросът е изчерпан.

Във всяка друга област на науката, която бихме привели за сравнение, позиция като тази, от която Самюелсън критикува Смит и мисли, че критикува Маркс, би изпъкнала като очевидно ограничена. Има ли нещо по-специфично от законите, по които съществува и еволюира биологическата система — но ние не можем да разберем нейния произход, ако не слезем до еволюцията на химическите процеси върху планетата Земя, които предшествуват биологическите. Има ли нещо по-специфично по отношение на животинския свят от човека — но ние не можем да разберем произхода му, ако не минем надолу по всички звена, които го свързват с неговите предшественици. Аналогично — и в икономиката: не можем да разберем капиталистическата икономика, в това число и процесите на ценообразуването, към които Самюелсън се мъчи да сведе цялата проблематика на стойността, ако не стигнем до стоката, от която капиталът произхожда и логически, и исторически.

«Към критиката...» се открива със следното изречение: «На пръв поглед буржоазното богатство изглежда като огромно натрупване на стоки, а отделната стока — като негово елементарно битие» (с. 27). Със същото изречение започва и «Капиталът». Има ли по-ясен и по-естествен подход към цялата предстояща проблематика, която се открива след този «пръв поглед», от това, да се подложи на анализ именно елементарното битие на стоката?

На такава широка плоскост Маркс поставя и характеристиката на стоката като «елементарно битие» на буржоазното богатство: «Потребителните стойности са непосредствено средства за живот. На свой ред самите тези средства за живот са продукти на обществения живот, резултат на изразходвана човешка жизнена сила, о п р е д м е т е н т р у д. Като материализация на обществения труд всички стоки са кристализация на едно и също единство. Сега трябва да разгледаме определения характер на това единство, т. е. на труда, който е въплътен в разменната стойност» (с. 29).

Както се вижда от приведеното място в «Към критиката. . .», трудът като субстанция на стойността не се постулира априорно — той изпъква в това си качество непосредствено, по един съвсем очевиден начин. Наистина, трябваше да мине в историята на икономическата мисъл цяла епоха, например тази на физиократите, за да се разграничи производството от природните процеси — но след всичко това става съвсем ясно и очевидно, че всяко производство във всяка епоха, независимо от неговата обществена форма, независимо от това, голяма или малка роля играят натрупаните отнапред производствени фондове, ще има ли или няма да има частна собственост върху производствените фондове и земята — се отличава от всеки друг тип процеси с това, че представлява въздействие на организирани в общество хора върху природните обекти (за да станат те потребителни стойности), т. е. представлява именно изразходване, по прекрасния израз на Маркс, на «човешка жизнена сила».

Именно в тези колкото очевидни, толкова и фундаментални положения Маркс пуска корените на своята трудова теория за стойността. Каква форма получават отношенията между хората в този именно процес на материалното производство, в който те влагат своята «жизнена сила» — този въпрос съставлява главния проблем на икономическата наука: но очевидно неговото изследване е невъзможно, ако се игнорират посочените изходни положения.

Тази постановка на фундаменталните проблеми на икономическата наука е така характерна за Маркс, така ясно и определено е формулирана, че опитът на Самюелсън да се разправи с Маркс чрез Смит (собствено Самюелсън тук не е оригинален и много негови предшественици правят същото) просто буди недоумение.

Принципната постановка на Маркс, при която общественото производство се разглежда като изразходване на «човешка жизнена сила», се оказва през изтеклите век и четвърт много продуктивна за икономическата наука. Това обстоятелство впрочем е сигурен белег за ценността на всяка научна теория: с течение на времето нейната продуктивност расте. Каква е от тази гледна точка съдбата на Марксовата фундаментална теория за стойността през изтеклия оттогава период?

В т. II на «Капиталът» Маркс приведе своя знаме-

нит двупродуктов модел на възпроизводството. Както беше изтъкнато от Ленин, Марксовите схеми имат приложение не само за капитализма, но и за всеки вид производство с развит обществен характер. На тази база, както и на базата на «Критика на Готската програма», в хода на социалистическото строителство в Съветския съюз още от знаменития Ленинов перспективен план ГОЕЛРО насам се разви балансовият метод на планиране. Идеята и практическият опит на балансовия метод получиха математически израз в известната Леонтьевска матрица на междуотрасловите връзки. Ако вземем в съвкупност всички видове възпроизводими продукти, ще получим система, при която един вид продукция служи при определени разходни коефициенти за производство на друг вид продукция. От гледна точка на системата в цялост и без още да сме пристъпили към въпроса за класовата структура на общественото производство, изходът от тези взаимно преплетени междуотраслови връзки е крайната продукция, която — в най обичия модел — представлява съдържание на националния доход. На този изход съответствува вход отвън. При единичните производствени процеси той представлява новоприсъединената стойност. В обичия модел (без още да бъде разграничена между работна заплата и печалба) тази категория получи в съвременната икономическа наука на Запад наименованието value added (присъединена стойност). Когато прекарваме «присъединената стойност» през системата с помощта на транспонираната матрица на междуотрасловите връзки, получаваме като мерна единица на всеки един елемент в изхода коефициентите на преките плюс косвените (т. е. чрез употребените средства за производство) вложения на труд, изразен в условни по своя мащаб парични единици.

Иначе казано, в основния модел, който описва общественото производство само по себе си, без още да сме пристъпили към неговата класова структура, ние получаваме стойността в точния Марксов смисъл на това понятие.

По такъв начин матрицата на междуотрасловите връзки — този превъзходен апарат за описание и анализ на общественото производство — се оказва истински микроскоп, който даде възможност на икономистите, в това число и на противниците на Маркс, да видят във всички подробности това, което Маркс със своето остро

теоретическо зрение видя и показа и без микроскопа на математиката още преди повече от сто години.

Капиталистическата форма на стоковото производство се отличава, първо, с това, че стоковите отношения обхващат цялото обществено производство и получават най-високата си степен на развитие, и, второ, с това, че те се разпростират и върху работната сила. Анализът на тази форма, който, както се вижда, не може да не се опре върху общата характеристика на стоковите отношения, е предмет на трите тома на «Капиталът».

Ако насочим «микроскопа» на математическия апарат на междуотрасловите връзки към зряло капиталистическия етап на еволюцията на стоковите отношения, този апарат ще ни покаже какво става с основната категория — стойността, която той ни беше разкрил по-горе в общия ѝ вид.

Работното време (изразено с някакъв паричен мащаб, например 1 работен час = 1 лев), което виждаме като екзогенен ресурс, се разделя на две. Една негова част е заплатена, например 1 работен час = 0,5 лева заплата, останалата част става печалба. Това е също въпрос на непосредствена констатация и именно в това си качество представлява отправна точка за по-нататъшния теоретически анализ. Първата част си остава пропорционална на вложения труд. С втората стават съществени изменения.

За да се разберат тези изменения, необходимо е да видим зад функционалните връзки, които моделът описва, каузалните фактори, които движат цялата система — конкуренцията, като неин «механизъм».

При простото стоково производство непосредственото съдържание на конкуренцията е минимизацията на трудовите разходи за единица доход. При развитието му в капиталистическо двигателят изменя своето съдържание. Решения взимат капиталистите, те са главният агент на конкуренцията. Тяхната непосредствена цел е минимизацията на вложения капитал за единица печалба. Затова точката на равновесие, към която в хода на конкуренцията системата се стреми, се характеризира с тенденция към един среден коефициент на пропорционалност на принадлежната стойност не спрямо вложения работно време, а спрямо вложения капитал. Поради това, докато при стоковото производство изобщо раз-

менните отношения намират пряк израз в стойността, която моделът ни показва като преки и косвени вложения на работно време, при неговото прерастване в зрял капитализъм те се обуславят от с у м а т а на два фактора: преките и косвените вложения на работно време, изразени в коефициента на работната заплата за единица труд, плюс преките и косвените вложения на капитал, изразени чрез средната норма на печалба.

Тази характеристика на разменните отношения, която математическият модел на междуотрасловите връзки ни показва по екзактен начин, не е нищо друго освен теорията на Маркс за средната норма на печалбата и производствената цена, която е приведена в трети том на «Капиталът».

От този пункт нататък цялата дискусия около теорията за стойността, която се води в течение на век и половина-два, се съсредоточава върху въпроса, запазва ли се връзката и каква е тя между стойността като вложен среден обществено необходим абстрактен труд и производствената цена като резултат от двата екзогенни фактора на системата от уравнения.

На пръв поглед коефициентите, с които преките и косвените вложения на работно време, от една страна, и преките и косвените вложения на капитал — от друга, определят цената, могат да се изменят независимо един от друг. Тази външна видимост дава начало на всички теории за «производителността» на различните фактори поотделно и за разпределението като израз на тази различна производителност. В това число — и на теорията, която Самюелсън възприема от миналото, за «намаляващия се добив».

Но нека при равни други условия, т. е. при дадени разходни коефициенти на матрицата на междуотрасловите връзки, и при даден номинален израз на заплатения труд да изменим произволно процента на печалбата спрямо вложения капитал. Това изменение ще засегне и средното равнище на цените в цялост. Но от значение за разглеждания проблем тук е не абсолютното равнище, а отношението между цените. За да разберем релативните цени, трябва да приемем средното равнище като дадено. Ако спазим това условие, коефициентът на работното време, т. е. паричният израз на работната заплата за единица труд, от една страна, и средната норма на

печалбата — от друга, могат да се изменят само по отношение на едното към другото: намалението на работната заплата за единица труд ще означава увеличение на печалбата от единица капитал или обратното.

Средната норма на печалбата се оказва по такъв начин чисто и просто преобразувана форма на нормата на принадлежната стойност. Тези стоки, които се отличават със средна трудоемкост и средна фондоемкост, получават цени, които се покриват с техните стойности; стоки, които имат по-висока трудоемкост и по-ниска фондоемкост от средните величини, получават цени, отклонени надолу от стойността; и съответно стоки, които имат по-ниска трудоемкост и по-висока фондоемкост от средните значения, получават цени, отклонени нагоре. Сумата от цените е равна на сумата от стойностите, изразени в условния коефициент, който сме приели като зададен.

Едно твърде елементарно преобразуване на матричното уравнение на производствената цена, което тук не можем да приведем, е достатъчно, за да покаже всичко това с ясни и точен език на математическия модел.

Впрочем и тук, въпреки привидната сложност на теорията, става въпрос за един очевиден факт: ако приемем равнището на цените, както и производителността на труда, за определени, а това значи — ако приемем стойностната маса за дадена, можем да увеличаваме печалбата само ако намаляваме заплатите, или да увеличаваме заплатите само ако намаляваме печалбата. Но и в единия, и в другия случай се касае за разпределение на една и съща «материя» — стойността (изразена с даден мащаб на цените). Ясно е, че за да говорим за разпределение, трябва да знаем какво е това, което разпределяме. Фундаменталната теория за стоката и стойността идва, за да ни даде точен отговор: това, което се разпределя, е «жизнената сила» на човека, неговият труд, който отличава съвкупността от производствени процеси от всички други процеси в природата.

Мястото на фундаменталната теория за стойността изпъква по такъв начин с цялата необходима убедителност.

И така, цената — при капитализма и при условията на свободна конкуренция — представлява преразпределена стойност.

Необходимо и достатъчно обяснение — както от качествена, така и от количествена гледна точка — на това преразпределяне се съдържа в две основни предпоставки: частна собственост върху производствените фондове и свободна конкуренция (липсата на монопол).

От тази гледна точка така наречената теория за намаляващия се добив, която черпи своите аргументи от променливите условия на конкуренцията, може да има само значение на оправдание (при това — неубедително), но не и на обяснение на цената и печалбата като обективни факти.

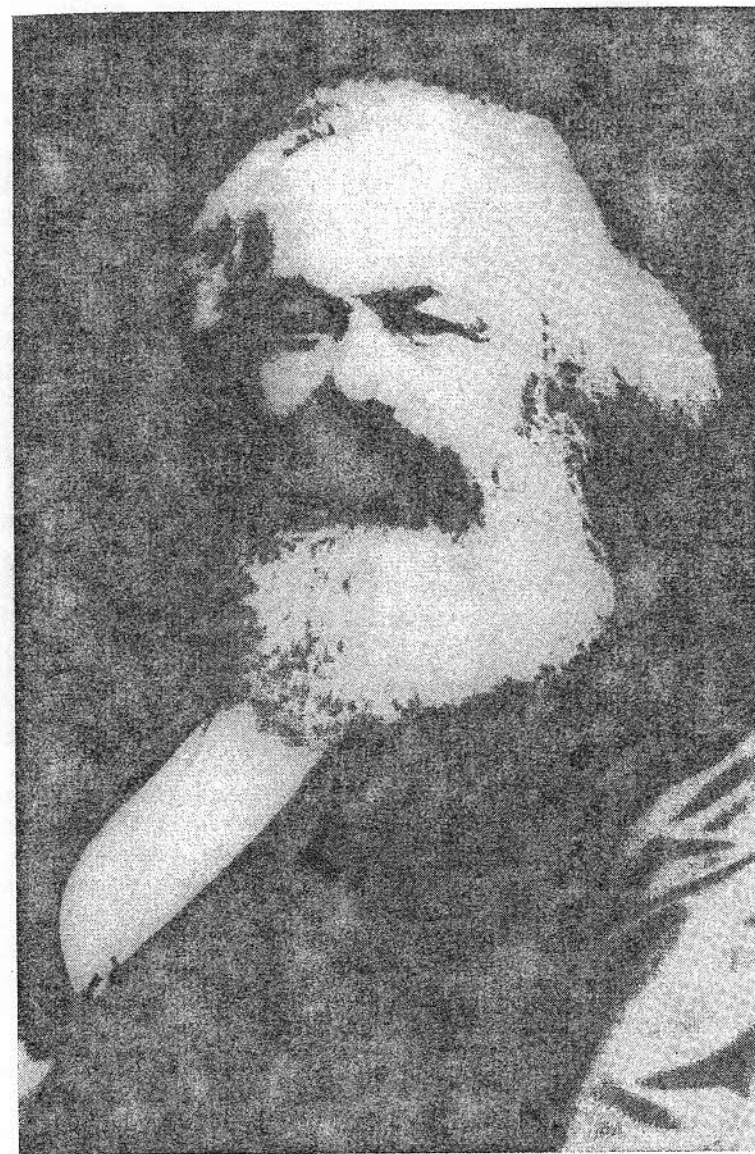
Марксовата теория за производствената цена разкри механизма на ценообразуването (превръщането на относителната стойност в цена) при равновесно състояние на системата, което се характеризира със съответствие (на базата именно на такива цени) между търсене и предлагане. Но равновесното състояние е само някаква средна величина, около която се колебаят действителните състояния на неравновесие. Именно чрез отклонение на пазарните цени (терминът е Марксов) от тези цени на равновесието конкуренцията управлява при условията на капиталистическата частна собственост количествените отношения. По такъв начин без понятието за абсолютната стойност става невъзможно да се обясни производствената цена (обусловена от двата вектора: вложения труд и вложения капитал), без понятието за производствена цена става невъзможно да се обяснят емпирично съществуващите при свободна конкуренция цени — тъй както без центъра на равновесието не можем да си обясним движението на махалото.

Но тази строга логическа линия на теорията продължава и по-нататък. Силата на привличането, което производствената цена упражнява, е пълна при идеалните условия на свободна конкуренция. Но отклоненото махало на дадена емпирична цена може да бъде задържано по пътя му към производствената цена (като точка на равновесието) от някакъв допълнителен фактор. В съответната на тази преграда степен емпиричната цена се превръща в монополна. Маркс постави основите и на теорията за монополната цена, а именно в тази сфера, в която монополът намираще най-ярко проявление през миналия век. Става дума за Марксовата теория за диференциалната и особено за абсолютната земна рента. И

това, което в случая е от значение да се изтъкне, се състои отново в тясната връзка, по последователните звена на проследената дотук логическа линия, на теорията за монополната цена с теорията за стойността.

И така, Марксовата теория за стойността, която той за пръв път изложи обширно в «Към критиката...», работи. Тя работеше с богати плодове през всичките три тома на «Капиталът». Работеше при прехода на капитализма от стадия на свободната конкуренция към стадия на монополистическия капитал в течение на всичките години през изтеклия век и четвърт, работи и сега. Работи не като догма, а така, както всяка «добра теория» във всяка истинска наука действа: като база за все по-дълбоко разбиране на изследвания обект.

Акад. ЕВГЕНИ МАТЕЕВ

Karl Marx

ПРЕДГОВОР

Аз разглеждам системата на буржоазната икономия в следния ред: *капитал, поземлена собственост, наеман труд; държава, външна търговия, световен пазар*. Под първите три рубрики изследвам икономическите условия за живот на трите големи класи, на които се разпада съвременното буржоазно общество; взаимната връзка между другите три рубрики е очевидна. Първият отдел на първата книга, която разглежда капитала, се състои от следните глави: 1) стоката; 2) парите, или простата циркулация; 3) капиталът изобщо. Първите две глави образуват съдържанието на настоящата книга. Целият материал лежи пред мен във формата на монографии, които бяха написани през доста отдалечени един от друг периоди не за да бъдат отпечатани, а самият аз да си изясня въпросите, и последователната обработка на тези монографии по посочения план ще зависи от външни обстоятелства.

Изоставям общия увод,² който бях нахвърлил, защото при по-обстойно размисляне всяко предварително изказване по резултати, които тепърва трябва да бъдат доказани, ми се струва спънка, а читателят, който изобщо желае да ме следва, трябва да се реши да върви от частното към общото. Някои бележки обаче относно хода на моите собствени политико-икономически занимания могат да се окажат уместни.

Моето специално образование беше юриспруденцията, която обаче изучавах само като подчинена дисциплина

покрай философията и историята. През 1842—1843 г. като редактор на «Rheinische Zeitung»³ изпаднах за пръв път в затруднението да се изказвам по така наречени материални интереси. Разискванията в рейнския Ландтаг по кражбата на дърва и парцелирането на поземлената собственост, официалната полемика, която господин фон Шапер, тогавашен оберпрезидент на Рейнската провинция, започна с «Rheinische Zeitung» относно положението на мозелските селяни, най-после дебатите по свободната търговия и защитните мита бяха първите поводи да започна да се занимавам с икономически въпроси.⁴ От друга страна, по онова време, когато доброто желание «да се отиде по-нататък» многократно компенсираше познаването на материята, в «Rheinische Zeitung» беше отекнало леко философски оцветено ехо на френския социализъм и комунизъм. Аз се изказах против това дилетантство, но същевременно открито признах в една полемика с «Allgemeine Augsburger Zeitung»⁵, че тогавашните ми знания не ми позволяваха да се реша да изкажа каквото и да било мнение относно самото съдържание на френските течения. Напротив, с жар се възползвах от илюзията на отговорните издатели на «Rheinische Zeitung», които се надяваха, че с по-умерена позиция на вестника ще могат да постигнат отменяване на произнесената срещу него смъртна присъда, за да се оттегля от обществената арена в научния кабинет.

Първият труд, започнат, за да бъдат разрешени съмненията, които ме обземаха, беше едно критично преразглеждане на Хегеловата философия на правото; уводът към този труд излезе в издаваните през 1844 г. в Париж «Deutsch-Französische Jahrbücher»⁶. Моето изследване завърши със заключението, че правните отношения, както и държавните форми, не могат да бъдат разбрани нито въз основа на самите тях, нито въз основа на тъй нареченото общо развитие на човешкия дух, а че, напротив, те се коренят в материалните условия на живота, чиято съвкупност Хегел, по примера на англичаните и французите от XVIII в., нарича «гражданско общество», и че анатомията на гражданското общество трябва да се търси в политическата икономия. Изследването на последната, което започнах в Париж, продължих в Брюксел, където се бях преселил вследствие на една заповед, издадена от господин Гизо за екстернирането ми от Париж. Общият

резултат, до който стигнах и който, веднъж получен, служеше като ръководна нишка в моите изследвания, може накратко да се формулира така: В общественото производство га своя живот хората влизат в определени, необходими, независими от тяхната воля отношения — производствени отношения, които отговарят на определена степен от развитието на техните материални производителни сили. Съвкупността от тези производствени отношения образува икономическата структура на обществото, реалната база, върху която се издига една правна и политическа надстройка и на която отговарят определени обществени форми на съзнанието. Начинът на производството на материалния живот обуславя процеса на социалния, политическия и духовния живот изобщо. Не съзнанието на хората определя тяхното битие, а, обратно, тяхното обществено битие определя съзнанието им. На известна степен от своето развитие материалните производителни сили на обществото влизат в противоречие със съществуващите производствени отношения или — което е само юридически израз на същото — с онези отношения на собственост, в границите на които те са се движили дотогава. От форми на развитие на производителните сили тези отношения се превръщат в окови за същите. Тогава настъпва епоха на социална революция. С изменението на икономическата основа се извършва по-бавен или по-бърз преврат в цялата огромна надстройка. При разглеждането на такива преврати трябва винаги да се прави разлика между материалния преврат в икономическите условия на производството, който може да се установи с точността на природните науки, и правните, политическите, религиозните, художествените или философските, накратко, идеологическите форми, в които хората осъзнават този конфликт и го разрешават с борба. Както за отделния човек не може да се съди по това, което той сам мисли за себе си, така за една епоха на преврати не може да се съди по нейното съзнание. Напротив, това съзнание трябва да се обясни въз основа на противоречията на материалния живот, въз основа на съществуващия конфликт между обществените производителни сили и производствени отношения. Никога една обществена формация не загива, преди да са се развили всички производителни сили, за които тя дава достатъчно простор, и никога нови, по-висши производствени отношения не се появяват, преди

материалните условия за съществуване на същите да са узрели в недрата на самото старо общество. Ето защо човечеството си поставя винаги само такива задачи, които то може да разреши, защото, по-отблизо погледнато, винаги ще се оказва, че самата задача възниква само там, където материалните условия за нейното разрешение са вече налице или най-малко се намират в процес на формиране. В общи черти азиатският, античният, феодалният и съвременният — буржоазният — начин на производство могат да бъдат наречени прогресивни епохи на икономическата обществена формация. Буржоазните производствени отношения са последната антагонистична форма на обществения производствен процес, антагонистична не в смисъл на индивидуален антагонизъм, а на антагонизъм, израстващ от обществените жизнени условия на индивидите; но развиващите се в недрата на буржоазното общество производителни сили създават съвременни материални условия за разрешаването на този антагонизъм. Затова с тази обществена формация завършва предисторията на човешкото общество.

Фридрих Енгелс, с когото, откакто се появи гениалният му очерк към критиката на икономическите категории⁷ (в «Deutsch-Französische Jahrbücher»), поддържах непрекъсната писмена размяна на идеи, беше дошъл по друг път (сравни неговото произведение «Положението на работническата класа в Англия»⁸) до същия резултат, до който бях стигнал и аз; и когато през пролетта на 1845 г. и той се засели в Брюксел, ние решихме да разработим съвместно нашите възгледи в противоположност на идеологичните възгледи на немската философия, всъщност да си разчистим сметките с нашата предишна философска съвест. Изпълнихме намерението си във формата на критика на следхегеловата философия. Ръкописът⁹, два месеца преди издаването му във Вестфалия, когато получихме известието, че изменилите се обстоятелства не позволяват да бъде отпечатан. Ние с толкова по-голяма готовност предоставихме ръкописа на гризящата критика на мишките, тъй като бяхме постигнали главната си цел — изяснение на въпросите за самите нас. От разпръснатите трудове, в които по онова време излагахме от една или друга страна нашите възгледи пред публиката, споменавам само съвместно написания от Енгелс и мен «Манифест на Ко-

мунистическата партия» и публикуваната от мен «Реч за свободата на търговията»¹⁰. Решаващите точки на нашия възглед бяха за пръв път научно изложени, макар и само в полемична форма, в моето съчинение «Нищета на философията»¹¹, издадено в 1847 г. и насочено срещу Прудон. Печатането на написания на немски език трактат за «Наемен труд»¹², в който бях вплел лекциите си на тази тема, четени пред Брюкселското германско работническо дружество,¹³ бе прекъснато вследствие на Февруарската революция и на насилственото ми отстраняване във връзка с нея от Белгия.

Издаването на «Neue Rheinische Zeitung»¹⁴ през 1848 и 1849 г. и последвалите по-късно събития прекъснаха икономическите ми изследвания, които можеше да бъдат възобновени едва през 1850 г. в Лондон. Огромният материал по история на политическата икономия, събран в Британския музей, благоприятната позиция, която Лондон осигурява за наблюдаване на буржоазното общество, най-после новият стадий на развитие, в който, както изглеждаше, навлизаше последното с откриването на калифорнийското и австралийското злато — всичко това ме накара да започна пак съвсем отначало и да прегледам критически новия материал. Тези занимания ме отвеждаха отчасти сами по себе си в привидно съвсем странични дисциплини, в които трябваше да престоявам по-кратко или по-продължително време. Обаче времето, с което разполагах, се съкращаваше главно поради повелителната необходимост да работя за насъщния хляб. Моето вече осемгодишно сътрудничество в първия англо-американски вестник «New-York Daily Tribune»¹⁵ (същински вестникарски кореспонденции аз пиша само по изключение) налагаше извънредно чести прекъсвания в научните ми занимания. При това статиите за забележителни икономически събития в Англия и на континента съставляваха такава значителна част от сътрудничеството ми във вестника, че бях принуден да се запознавам отблизо с практически подробности, които са извън обсега на същинската наука политическа икономия.

Тези бележки за заниманията ми в областта на политическата икономия целят само да покажат, че моите възгледи, както и да бъдат преценявани и колкото и малко да съвпадат с егоистичните предразсъдъци на господстващите класи, са резултат от добросъвестни и дългого-

дишни изследвания. Но на входа на науката, както и на
входа на ада, трябва да се постави изискването:

Qui si convien lasciare ogni sospetto;
Ogni viltà convien che qui sia morta.*

Лондон, януари 1859 г.

Карл Маркс

КНИГА ПЪРВА ЗА КАПИТАЛА

---

* Тук трябва да оставиш всеки страх
И всяка своя мисъл колеблива
(Данте, «Божествена комедия» III песен). *Ред.*